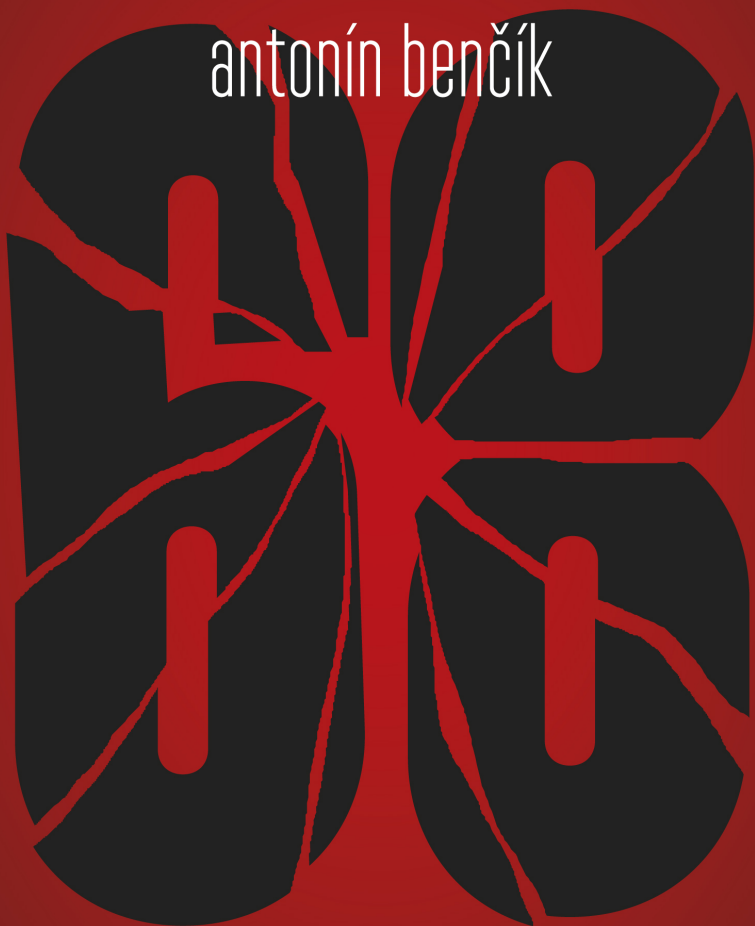

VRAŽDA PRAŽSKÉHO JARA

antonín benčík

ANEŽ INTERNACIONÁLNÍ „POMOC“ OPERACE DUNAJ

Antonín Benčík

VRAŽDA PRAŽSKÉHO JARA

ANEB INTERNACIONÁLNÍ „POMOC“
OPERACE DUNAJ

Obsah

05	Úvod
10	Zrození Pražského jara a jeho sudičky
27	Od kritiky a hrozeb k přípravě vojenské intervence, cvičení „šumava“
62	Šachová mezihra
95	Naděje a hrozby...
116	Naděje a zrada...
136	Srpnová intervence a politická porážka interventu
203	Jednání v Moskvě a jeho výsledky
247	Pražský podzim
261	Epilog
268	Přílohy

**Veškerá práva si vyhrazuje autor. Opisování a jakékoliv
rozmnožování bez jeho svolení není dovoleno
a bude považováno za porušení autorských práv**

© Antonín Benčík, Praha 2013

ISBN 978-80-87493-54-0

„Kontrarevoluční síly Československa dezorganizovaly – a to za aktivní pomoci agentů USA a NSR – vládní systém. Armády NATO, využívající této situace, hrozí Československu jeho obsazením, svržením dosavadní vlády lidu a nastolením nové, pro ně přijatelné vlády“.

—

Z DIREKTIVY GENERÁLNÍHO ŠTÁBU SOVĚTSKÉ ARMÁDY

Z 8. DUBNA 1968 NA PŘÍPRAVU EVENTUÁLNÍ INTERVENCE V ČESKOSLOVENSKU.

V srpnu roku 2013 tomu bude 45 let od chvíle, kdy v noci z 20. na 21. srpna 1968 byla zahájena vojenská intervence pěti zemí Varšavské smlouvy – Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Polska, Bulharska a Maďarska – k potlačení údajné kontrarevoluce v Československu. Byla to největší vojenská operace v Evropě od skončení druhé světové války v květnu 1945. Její příprava byla zahájena jen několik dnů či týdnů poté, kdy na zasedání ÚV KSČ v prvních lednových dnech roku 1968 byl Antonín Novotný – první tajemník ÚV KSČ a prezident republiky – jako představitel poststalinského pojetí socialismu, vystřídán ve funkci prvního tajemníka reformistou Alexandrem Dubčekem, dosavadním prvním tajemníkem ÚV KS Slovenska a členem předsednictva ÚV KSČ.

Přípravou vojenské operace byla pověřena skupina specialistů Generálního štábu Sovětské armády pod vedením generálporučíka Ivana Nikolajeva, pobočníka náčelníka štábu, maršála M. V. Zacharova.

Ministr obrany SSSR, maršál A. A. Grečko, svolal již na 8. dubna 1968 – teprve třetí den po skončeném zasedání ÚV KSČ 5. 4. 1968, na němž byl mimo jiné přijat Akční program reformního hnutí v Československu – poradu nejvyšších představitelů Sovětské armády, včetně velitelů sovětských vojsk dislokovanych v zemích varšavské pětky. A zde – spolu s náčelníkem štábu maršálem Zacharovem a také se souhlasem L. I. Brežněva – vydal: účastníkům přísně tajnou „Direktivu“ k okamžitému zahájení příprav k vojen-

ské operaci „Dunaj“. Neboli k přípravě eventuální vojenské intervence proti Československu. Direktiva byla určena: Západní skupině sovětských vojsk v NDR pod velením armádního generála P. K. Koševého, Severní skupině sovětských vojsk v Polsku pod velením generálplukovníka I. N. Škadovay. Jižní skupině sovětských vojsk v Maďarsku pod velením generálplukovníka K. I. Provalova, Karpat-skému vojenskému okruhu pod velením generálplukovníka V. Z. Bisjarina, Velitelství vzdušných sil pod velením maršála K. A. Veršinaj, velitelství raketových vojsk pod velením maršála N. I. Krylova, Velitelství protivzdušné obrany pod velením maršála P. S. Batického a Velitelství námořních sil pod velením admirála S. G. Gorškova.

Do příprav intervence byla později zapojena i vojska či jednotky armád NDR, Polska. Maďarska a Bulharska.

V průběhu různých československo-sovětských jednání a jednání s představiteli varšavské pětky do 21. srpna 1968, ale také po srpnové intervenci armád varšavské pětky její organizátoři několikrát změnili jak zdůvodňování důvodů kritiky a hrozeb na adresu reformního procesu a jeho představitelů, tak i zdůvodňování samotné intervence. Nyní ale, v první verzi, obsažené v přísně tajné direktivě z 8. dubna 1968 bylo uvedeno, že „kontrarevoluční síly Československa dezorganizovaly – a to za aktivní pomoci agentů USA a NSR – vládní systém. Armády NATO, využívající této situace, hrozí Československu jeho obsazením, svržením dosavadní vlády lidu a nastolením nové, pro ně přijatelné vlády“. Proto prý „Sovětský svaz a další socialistické země, věrné internacionální povinnosti a Varšavské smlouvě, jsou povinny poslat svá vojska na pomoc Československé lidové armádě k záchraně před nebezpečím, které hrozí její zemi“.

Direktiva také jednoznačně kalkulovala se dvěma variantami „spolupráce“ s čs. armádou: „Jestliže jednotky čs. armády proje-

ví pochopení ke vstupu sovětských vojsk, v tom případě bude nezbytné organizovat s nimi spolupráci při plnění úkolu. V případě, že jednotky ČSLA se budou chovat nepřátelsky a budou podporovat kontrarevolucionáře, bude nezbytné přijmout opatření k jejich izolaci, a nebude-li to možné, bude nutné je odzbrojit“.

Zbývá jen dodat, že příprava operace „Dunaj“ probíhala tajně. Že čs. reformní vedení nezískalo o ní do poslední chvíle sebemenší konkrétní údaje, a že tato příprava byla navíc maskována řadou různých cvičení v zemích kolem Československa i v Československu samotném. Avšak v první polovině dubna 1968 se v hlášeních čs. diplomatů začaly objevovat zprávy ze zemí varšavské pětky o úvahách o možnosti ozbrojeného zásahu v Československu. Tak např. podle informace čs. zastupitelského úřadu v Budapešti bulharský velvyslanec Pangelov prohlásil, že diplomaté socialistických zemí se shodují v názoru, „že socialistické země nebudou váhat použít ozbrojené násilí v případě náznaku odtržení Československa ze svazku socialistického společenství“. Zde je však nyní nutné položit si, několik základních otázek a dát na ně uspokojivou odpověď. Neboť jen tak můžeme pochopit zrůdnost srpnové intervence – to na straně jedné. A na straně druhé, pochopit velikost a význam reformního procesu Pražského jara i jeho místa v pokrokových tradicích národů Československa: Hrozila opravdu v Československu kontrarevoluce a nebezpečí ze strany Západu? A co to vlastně bylo, jak vzniklo, jak se rozvíjelo reformní hnutí Pražského jara? A co bylo obsahem, smyslem tohoto hnutí? A proč si toto hnutí, úsilí o vymanění se z pout poststalinského, či přesněji sovětského, brežněvova pojetí socialismu, budováním socialismu vskutku demokratického a humánního, vysloužilo u jeho obdivovatelů na Západě přídomek „socialismus s lidskou tváří“?

Odpověď na tyto otázky nám pomůže také pochopit, že srpnová intervence armád pěti zemí Varšavské smlouvy a její důsledky jsou hlavní příčinou porážky tohoto nejnadějnějšího pokusu v zemích východního bloku o vybudování vskutku demokratického a humánního socialismu. A že tzv. „internacionální pomoc“ varšavské pětky byla ve skutečnosti internacionální „vraždou“ tohoto pokusu.

Zrození Pražského jara a jeho sudičky

„Musíme dojít... k závěrům, které řeknou zcela otevřeně, že kontrarevoluce v Československu neprojde, že vedení československé strany a dělnická třída Československa to nepřipustí, že také spojenci Československa, tj. ti, kteří jsou zde shromážděni, to nepřipustí“.

W. GOMULKA NA SCHŮZCE PŘEDSTAVITELŮ ŠESTI SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ
V DRÁŽDANECH 23. 3. 1968

„Socialistické Československo nikdy nikomu nedáme.
Československo je strategickým bodem ve střední Evropě.
Ztratit ho by znamenalo anulovat výsledky druhé světové války.“

MARŠÁL GREČKO PŘI NÁVŠTĚVĚ ČS. VOJENSKÉ DELEGACE V SSSR V ÚNORU 1969.

8. prosince 1967 se objevil v Československu nečekaně první muž sovětského impéria a generální tajemník ÚV KSSS L.I.Brežněv. Přijel na neoficiální, avšak naléhavé pozvání prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky A. Novotného. Hovořil s ním i s řadou členů předsednictva ÚV KSČ a na neoficiální schůzce s předsednictvem přednesl projev, v němž dával najevo, že do vnitřních záležitostí vedení KSČ se nehodlá vměšovat („Eto vaše dělo“) a 9.12. opět odjel. Pro obyvatele Československa, pracovníky masmédií i pro většinu vedení KSČ zůstal smysl jeho návštěvy na delší dobu obestřen rouškou tajemství a různých dohadů. Sám Brežněv však považoval za nutné informovat o své návštěvě v Praze šéfa MSDS J. Kádára a rovněž W. Ulbrichta, prvního tajemníka ÚV SED.

Pokusme se alespoň poodhrnout roušku tajemství a dohadů i skutečných příčin, které donutily znervóznělého A. Novotného povolat nejmocnějšího muže sovětského impéria na pomoc k záchráně svého kymácejícího se trůnu.

S jistým zjednodušením můžeme říci, že na počátku událostí, které vyvrcholily procesem, jenž na nejvyšší míru vylekal prvního muže v Československu, prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ v jedné osobě, byli dva představitelé Sovětského svazu – J.V. Stalin a N.S. Chruščov.

5. března 1953 zemřel za podivných okolností vůdce Sovětského svazu Stalin. Několik dnů po návratu z jeho pohřbu zemřel i jeho učenlivý žák, první „dělnický“ prezident Československa a vůdce

KSČ, Kl. Gottwald. Na jeho místo do vedení KSČ – v době krátkého prezidentování A. Zápotockého – byl zvolen na schůzi ÚV KSČ ve dnech 4.–5. 9. 1953 do funkce prvního tajemníka A. Novotný. Z hlediska našeho tématu byla ovšem mnohem důležitější skutečnost, že do čela vedení KSSS byl jako její první tajemník zvolen v září 1953 N.S. Chruščov, neboť za jeho „panování“, poprvé v dějinách sovětského komunismu, přestalo být, i když ne v plné míře, reformní myšlení antileninským kacířstvím. Chruščovova politika reforem – byť velice nedůsledných – po odhalení stalinismu a jeho důsledků na XX. sjezdu KSSS v roce 1956, náprava křivd stalinského teroru, politika mírového soužití, uvolnění dosavadního strohého dirigování komunistických stran i celého mezinárodního dělnického hnutí Moskvou atd., bylo něco do té doby nepředstavitelného. Jeho zásluhou byl dán silný impuls ke kritickému posuzování „jedině správného“ stalinského pojetí socialismu, k formulování vlastních antidogmatických, reformních představ o socialismu, a to i přes hrůznou recidivu stalinismu, jakou bylo krvavé potlačení maďarské revoluce sovětskou armádou v roce 1956.

Tento proces probíhal ovšem i u nás v Československu velice pozvolně. Tím spíše, že A. Novotný a jeho věrní ve vedení KSČ novému myšlení nijak nepřáli a důslednému odhalení zrádné politiky první poloviny padesátých let a rehabilitaci jejích obětí naopak všemožně bránili, nebo je alespoň zdržovali. Avšak situace a podmínky pro tento proces byly v Československu přece jen příznivější než např. v Polsku či v Maďarsku, nemluvě již o NDR. Československo patřilo před druhou světovou válkou mezi hospodářsky, politicky i kulturně nejvyspělejší demokratické země. Myšlenky socialismu – po zkušenostech z hospodářské krize třicátých let, po zkušenostech z fašistické okupace a druhé světové války, pod vlivem osvobozenécké mise sovětské armády a první země socialismu

a také pod vlivem demokratických tradic první republiky – našly v Československu veliký ohlas a společenský souhlas. Představy velké části stoupenců socialismu se ovšem zdaleka neztotožňovaly se sovětským stalinským pojetím. Výrazem této skutečnosti byla teorie a praxe československé parlamentní cesty k socialismu, která však měla jen velice krátké trvání a Gottwaldovo vedení prosadilo po únoru 1948 pod tlakem Moskvy beze zbytku stalinské pojetí se všemi jeho hrůznými jevy.

Po odhalení tzv. „kultu osobnosti“ na XX. sjezdu KSSS a pod vlivem nové politiky N.S. Chruščova začala postupně opadávat atmosféra strachu i v Československu a poznenáhla ji vystřídala atmosféra kritického posuzování stavu čs. společnosti. Napomohla k tomu i skutečnost, že uvolnění mezinárodních vztahů a proces sbližování Východu a Západu vedl k uvolnění vzájemných kontaktů a že čs. občané dostali možnost porovnávat vlastní životní realitu s podmínkami života ve vyspělých demokratických zemích Západu, kam vlastně Československo svou kulturou náleželo.

První zřetelnější reakcí na změnu politické linie moskevského vedení po XX. sjezdu KSSS a známkou formování protinovotnovské opozice bylo volání řady komunistů i celých stranických organizací po svolání mimořádného sjezdu KSČ, který by se zabýval situací v československé společnosti. Tuto snahu se zprvu dařilo A. Novotnému potlačovat, ale i on byl nucen časem pod tlakem přibývajících kritických hlasů a vlivem neúspěchů lavírovat. Různá období upevňování režimu tvrdé ruky „v důsledku nebezpečí imperialismu a zostřeného třídního boje“ se střídala s kratšími či delšími obdobími „milostivého léta“.

Připomeňme alespoň několik základních faktů:

XII. sjezdu KSČ v prosinci 1962 předcházelo stržení monstrózní Stalinovy sochy v Praze na Letné. V té době již pracovala tzv. Kolde-

rova rehabilitační komise, která posuzovala politické procesy padesátých let. Veřejnost se o její činnosti dověděla až v srpnu 1963. to však již delší dobu pracovala jiná rehabilitační komise, tzv. barnabitská (v bývalém klášteře bamabitek na Hradčanech), v níž bylo i několik desítek historiků, právníků, ekonomů, filozofů a politologů, jako odborníků, a která se zabývala rehabilitací tzv. buržoazních nacionalistů. Práce obou těchto komisí odhalila zrudnost procesů padesátých let, roli sovětských poradců v nich a nevinu obětí. Výsledky práce těchto komisí, zvláště ale barnabitské, se staly silným podnětem i pro řadu nových historických prací o nejnovějších čs. dějinách, včetně Slovenského národního povstání, které velice pozitivně ovlivnily i průběh konference k 20. výročí SNP ve Smolenicích. Došlo také k rehabilitaci tzv. nekomunistického, zejména západního odboje. Zasloužila se o to především početná skupina historiků sdružená kolem Výboru pro dějiny druhé světové války. Velice aktivně vystupovali představitelé slovenské kulturní fronty, soustředění kolem časopisu Kulturní život. Kritizovali protislovenskou politiku A. Novotného a dožadovali se mj. federativního uspořádání republiky. V českých zemích plnily obdobnou roli Literární noviny. Šedesátá léta byla „zlatým věkem“ čs. filmu, divadla, literatury. Objevila se nová díla filozofů, historiků, ekonomů, politologů, vznikla řada vědeckých týmů, zabývajících se řešením nejrůznějších otázek života čs. společnosti atd. Hospodářská situace Československa si v lednu 1965 vynutila schválení tzv. Sikovy reformy. Dorůstala nová, mladá kritická generace a narůstala i její neposlušnost, kterou dávala najevo nejrůznějšími formami – od nošení dlouhých vlasů až po různé protesty a demonstrace. Výrazné urychlení zrodu reformního procesu urychlily v roce 1967 tři události:

- Sjezd čs. spisovatelů v červnu 1967,
- Demonstrace studentů proti nepořádkům na strahovských kolejích.
- Vystoupení A. Dubčeka s kritickým projevem na zasedání ÚV KSČ v říjnu a následným neúspěšným pokusem A. Novotného a jeho kliky o Dubčekovo odstavení.

Poněkud zjednodušeně řečeno – na podzim 1967 dospělo opoziční, antinovotnovské reformní hnutí komunistů i nekomunistů do stadia otevřeného střetu uvnitř vedení KSČ (jak za dané situace ani jinak nemohlo být), který dostal podobu sporu o dekumulaci nejvyšších stranických a státních funkcí. A. Novotný jako prezident a první tajemník ÚV KSČ byl současně vrchním velitelem ČSLA, LM a předsedou ÚV Národní fronty. Šlo o to zbavit jej funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, neboť on a jeho stoupenci se stali hlavní překážkou pro řešení nazrálých problémů ve společnosti.

Pozice A. Novotného nezachránila ani návštěva L.I. Brežněva, i když ne snad proto, že by mu Brežněv pomoc poskytnout nechtěl. Ve svém vystoupení na neoficiální schůzce se členy a kandidáty předsednictva ÚV KSČ naléhavě „doporučoval“ odložit řešení dekumulace funkcí na pozdější dobu, což bylo i přáním Novotného a jeho věrných. Jak je však zřejmé ze záznamu telefonického rozhovoru Brežněva s Kádárem, Brežněv nepochopil, oč v tomto sporu ve skutečnosti šlo, a domníval se, že jde především o osobní spory.

A. Novotného se nepodařilo zachránit ani gen. Šejnovi, rodinnému příteli, resp. příteli

Novotného syna, předsedovi Hlavního výboru KSČ na MNO. Gen. Šejna ve spolupráci s gen. Mamulou, vedoucím VIII. oddělení ÚV KSČ a pravou rukou Novotného, vyvíjel mezi prosincovým a lednovým plenárním zasedáním ÚV KSČ velkou aktivitu na záchranu

pozic A. Novotného a samozřejmě i na záchranu vlastního postavení. Tato snaha byla obsahem jednání řady schůzek téměř kompletní špičky čs. generality (s výjimkou ministra B. Lomského, jeho náměstka gen. M. Dzúra a náčelníka HPS gen. V. Prchlíka) v kanceláři gen. Šejny či gen. Janka, náměstka ministra. Nechyběly ani úvahy a plány gen. Šejny na vojenské vystoupení čs. jednotek. Nakonec však dopis HV KSČ na MNO, který vyjadřoval podporu čs. armády A. Novotnému, byl na lednové zasedání ÚV KSČ doručen až ve chvíli – a to přes výslovné odmítnutí gen. Dzúra a varování gen. Prchlíka – kdy o rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka bylo již rozhodnuto. Plány gen. Mamuly, gen. Šejny a StB, která již připravovala seznamy pro zatýkání odpůrců Novotného, nevyšly, neboť lednové plénum ÚV KSČ (3.– 5.1.1968) volbou A. Dubčeka místo A. Novotného do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a přijetím usnesení o vypracování Akčního programu fakticky odstartovalo reformní proces Pražského jara.

Ne všichni jeho aktéři si ovšem tuto skutečnost uvědomovali, neboť jednota protinovotnovské opozice ve vedení KSČ ještě neznamenal jednotu v názorech na další vývoj čs. společnosti. Avšak jakkoliv byl start reformního procesu rozpačitý a mnozí jeho organizátoři a účastníci si většinou teprve ujasňovali jeho smysl a cíl, v Moskvě, v Berlíně, ve Varšavě i v Sofii vyvolal velikou a znepokojivou pozornost. Jedině v Budapešti zpočátku našel určité pochopení či dokonce nadějná očekávání.

Pokud jde o čs. veřejnost, ta v prvních dnech a týdnech nevěnovala lednovému plénu ÚV KSČ žádnou mimořádnou pozornost. Informace o jeho průběhu byly jako obvykle velice skromné a většina občanů se z počátku domnívala, že jde jen o běžnou výměnu ve vedoucích funkcích vládnoucích KSČ, která nebude mít žádný vliv na další vývoj společnosti. A. Dubček, nový první tajemník, pova-

žoval za nutné vypracovat nejdříve konkrétní program demokratických reforem a vytvořit takové vedení, které by jej vzalo za svůj a vystoupilo s ním před národy Československa.

Mezitím A. Dubček absolvoval návštěvu v SSSR a pohovory s Brežněvem, Kádárem i Gomulkou. Mnohé ze svých představ o dalším vývoji naznačil již ve svém projevu na VII. sjezdu JZD ve dnech 1.–3.2.1968 a také v projevu k 20. výročí února. V přítomnosti celé špičky představitelů socialistických zemí – L.I. Brežněva, W. Ulbrichta, W. Gomulky, J. Kádára, T. Živkova, N. Ceausesca a Y. Vlahoviče – šel v naznačení své reformní orientace ještě dále, a to i přes to, že si Brežněv vynutil v původním textu určité úpravy. V projevu A. Dubčeka výrazně zaznívala orientace na novou socialistickou demokracii, na hledání vlastní cesty k řešení společenských problémů, na nové pojetí vedoucí úlohy KSČ atd. Mlčení nového vedení KSČ o smyslu lednového pléna přerušil mezitím J. Smrkovský svým článkem v deníku Práce z 21.1.1968 pod názvem „Oč dnes jde“, v němž mj. velice jednoznačně vystoupil za opravdovou demokratizaci veřejného života. V krátké době pak následovaly články dalších politiků – Slavíka, Mlynáře, Husáka, Hubla, Friše, opět Smrkovského, Špačka a dalších, stejně tak i vystoupení řady představitelů vědy, kultury a sdělovacích prostředků, jako např. interview K. Wintra s E. Goldstückerem nebo vystoupení Sabaty, Ledera a dalších.

Většinu těchto článků a vystoupení je možno současně označit za jakási osobní programová prohlášení, charakterizující postoj autorů k počínající reformě. Počátkem března vydává ÚV KSČ obšírnou informaci „O průběhu jednání říjnového, prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ“. V téže době na přelomu února a března vstupují do politického života čs. sdělovací prostředky, zbavené dosavadní cenzury. Dochází k informační explozi a k názorové kon-

frontaci i na témata dosud tabuizovaná. Čs. společnost je najednou zavalena spoustou informací o chybách režimu A. Novotného a zvláště pak o hrůzách režimu padesátých let. Voláním po nápravě i stanovení odpovědnosti, po rehabilitacích, úvahami o tom, jak dál a také kritikou představitelů režimu A. Novotného a voláním po jejich odstoupení. Přispěla k tomu i aféra rodinného přítele A. Novotného gen. Šejny a jeho útěk do USA i s milenkou a synem po odhalení jeho nezákonných „obchodů“.

Někteří z pracovníků čs. masmédií, po dlouhých letech omezování svobodného projevu a zřejmě i ve snaze přehlušit svůj povit spoluodpovědnosti nebo viny za minulost, začali nyní popouštět uzdu své fantazii, vyhledávali senzací, přeháněli kritiku minulosti, vystupovali s radikálními požadavky a názory, které nerespektovaly reálnou situaci čs. společnosti, zvláště její mezinárodněpolitické zařazení. Nicméně je nutné popravdě konstatovat, že čs. sdělovací prostředky mají – přes uvedené výhrady – neobyčejně velikou zásluhu na tom, že reformní proces nezůstal jen záležitostí vedoucího grémia KSČ, ale že do tohoto procesu byly postupně vtaženy všechny vrstvy obyvatelstva, vytvářející širokou občanskou společnost. V první polovině března proběhla např. v Praze, Brně a Bratislavě řada mítinků mládeže, na nichž představitelé stranického a státního vedení i čs. kultury odpovídali na spoustu kritických dotazů k minulosti, současnosti, ale i budoucnosti.

Avšak tou měrou, jak se reformní proces rozvíjel do šířky i do hloubky, začaly se z Berlína, Moskvy, Varšavy, Sofie a posléze i z Budapešti ozývat kritické hlasy, obviňování z narůstání pravicově-oportunistických, antisocialistických sil a varování před hrozbou kontrarevoluce. Už několik týdnů po lednovém plénu ÚV KSČ přešla vedoucí grémia pěti zemí varšavského společenství od kritiky a varování k přímému ideologickopolitickému a mocenskopolitickému

kému nátlaku na teprve se formující Dubčekovo reformní vedení; nechyběla ani hrozba ozbrojeným zásahem nebo nabídka „internacionální“ vojenské pomoci na zvládnutí nebezpečné kontrarevoluční situace v Československu.

Tato kritika, hrozby i nabídka případné vojenské pomoci k zvládnutí situace vycházely ze dvou základních okruhů skutečností:

1. Zatímco vývoj v Československu v druhé polovině šedesátých let pozvolna směřoval k prosazení sil, usilujících o vymanění čs. společnosti ze svírajícího krunýře stalinismu a k prosazení demokratického pojetí socialistického vývoje, který by odpovídal demokratickým tradicím a národním potřebám a zvláštnostem, V Sovětském svazu probíhal proces zcela opačný. Odstavením N.S. Chruščova a nástupem L.I. Brežněva ve vedení KSSS v roce 1964 byl současně zahájen návrat k stalinismu. Postupně byly odbourávány Chruščovovy reformy, bylo restaurováno stalinské pojetí socialismu a jeho metody ovládáno společností. Sovětský systém socialismu byl Brežněvovým vedením považován a prezentován jako jedině možný a správný. Jakékoliv vybočení z tohoto Brežněvova pojetí, přes formální uznávání národních zvláštností a specifik, bylo vykládáno jako ohrožení samotné podstaty socialismu a návrat k buržoazní demokracii. Současně s upevňováním neostalinského režimu Brežněvovým vedením vzrůstal i vliv a mocenské postavení sovětské armády a její vedoucí maršálské skupiny. Ulbricht, Gomulka i Živkov se s tímto pojetím socialismu v zásadě ztotožňovali, neboť proces v Československu znamenal nebezpečný příklad pro jejich národy a ohrožení jejich vlastních mocenských pozic.

2. Z hlediska mocenskopolitických zájmů a plánů Moskvy mělo Československo jako geopolitický prostor ve střední Evropě neobyčejně velký význam. Jako průmyslově nejvyspělejší země socialistického společenství s rozvinutou zbrojní výrobou a s druhou (po sovětské armádě) relativně nejsilnější, nejlépe vyzbrojenou, vycvičenou a nejspolehlivější armádu Varšavské smlouvy, hrálo v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách Moskvy a jejích maršálů důležitou roli. Pohled na dobou mapu nám ukáže, že Československo leželo na rozhraní dvou největších vojenskopolitických uskupení, NATO a Varšavské smlouvy, a současně napříč hlavní osy možných válečných operací, přičemž „krylo“ západní Německo, resp. zajišťovalo bezpečnost jižního boku NDR. Ve vojenskostrategických úvahách a záměrech vedení obou těchto uskupení představovala střední Evropa hlavní evropské válčiště. Proto také byly na obou stranách soustředěny mohutné vojenské síly.

Československo spolu s NDR a Polskem tvořilo současně jakýsi kryt sovětského „železného trojúhelníku“, který představovaly baltické republiky a severozápadní Rusko. Navíc oddělovalo „sever“ od „jihu“. Ať už se vojenskostrategické úvahy a plány na způsob zahájení a vedení možné války jakkoli měnily (po období zvýšeného napětí či s překvapením, za použití zbraní hromadného ničení nebo zbraní konvenčních, v útočné či obranné činnosti atd.), a to v závislosti na vývoji mezinárodní a vojenskopolitické situace, jedno zůstávalo konstantní: čs. armádě bylo přisouzeno, aby v případné válce – ať již útočné či obranné činnosti – spolu s jednotkami sovětské armády, které byly umístěny v NDR, bojovala jako prvořadá armáda po několik dnů (cca 70 hod.) a připravila tak podmínky pro nasazení druhého sledu vojsk Varšavské smlouvy k do-

sažení stanovených cílů. Z toho důvodu kladla Moskva neúměrně vysoké požadavky nejen na početní stavy, výzbroj a výcvik čs. armády, ale také na čs. zbrojní výrobu, kterou náš průmysl ovšem nebyl s to zajistit.

V prosinci 1965 proto došlo k podepsání tajné čs.-sovětské smlouvy o vybudování tří skladů pro uložení speciálních jaderných hlavíc na území Československa do konce roku 1967, a to se vším zařízením a ubytovacími prostory pro sovětský personál (cca 500 mužů), který měl sklady obhospodařovat. Do té doby totiž byly hlavice pro čs. raketové jednotky ukládány mimo území ČSSR a v případě potřeby k nám měly být dopraveny podle zvláštního plánu, což by však v případě nenadálého napadení znamenalo přílišné zdržení (cca 18–22 hod.). Čs. armáda by musela zahájit bojovou činnost bez hlavní palebné síly, jen s využitím výsledků nasazení strategických jaderných zbraní sovětské armády, zatímco vojska NATO disponovala jadernými zbraněmi již na stupni pluku. K tomu je nutno dodat, že v té době měly armády NATO v počtu jaderných hlavíc jednoznačnou převahu.

Řada signálů naznačuje, že právě v předvečer Pražského jara, v roce 1967, význam československého prostoru v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách ještě více vzrostl. Varovným signálem pro sovětské vedení a armádní velení byl jistě i výsledek červnové tzv. šestidenní války na Blízkém východě, neboť bleskové vítězství Izraele nad Egyptem bylo současně nejen porážkou zbraní Varšavské smlouvy, jimiž byla egyptská armáda vyzbrojena, ale i operačního umění desítek sovětských i československých vojenských poradců této armády. Neméně důležitou a podle sovětských historiků mnohem významnější událostí roku 1967 byla skutečnost, že v téže době se vlivné maršálské skupině podařilo prosadit do funkce ministra obrany (po smrti maršála Malinovského)

dosavadního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála A.A. Grečka. O vlivu této skupiny na vedení SSSR svědčí skutečnost, že se tak stalo proti vůli a proti návrhu Brežněvova politbyra, které do této funkce prosazovalo civilistu D.M. Ustinova, představitele sovětského obranného průmyslu. Do této skupiny patřil také maršál I.I. Jakubovskij, který vzápětí vystřídal maršála Grečka v jeho dosavadní funkci.

Jestliže za vlády N.S. Chruščova sovětská vojenská doktrína vycházela z předpokladu, že eventuálnímu vypuknutí válečného konfliktu bude předcházet období zvýšeného napětí, pak nástup Brežněva v roce 1964 a spolu s ním i vzestup moci a vlivu sovětských maršálů, reprezentantů pozemní armády, prosazujících zkušenosti z druhé světové války, přináší základní změnu vojenské doktríny. Podle názorů těchto maršálů jakési blíže neurčené rozpory prý dokazovaly, že imperialisté připravují nenadálý jaderný útok. Protože v Československu, na rozdíl od NDR a Polska, sovětská vojska umístěna nebyla, ačkoliv se o to Moskva několikrát pokoušela, situace u nás byla sledována nejen v Moskvě, ale i v Berlíně a ve Varšavě se zvýšenou pozorností. „Ztráta“ Československa by totiž mj. znamenala přerušení přímého spojení mezi jednotlivými složkami Varšavské smlouvy.

Jak nebyvale vzrostly v mocenskopolitických úvahách a v rozhodování moskevského vedení váha a význam vojenského prvku, tak také stoupal i jeho zájem na trvalém umístění sovětských vojsk v Československu, neboť tím by byl současně vyřešen i problém uskladnění jaderných hlavic a jejich bezprostředního nasazení při vzniku válečného konfliktu. Navíc různé výroky Brežněva, Kosygi-
na a dalších naznačují, že umístění sovětských vojsk v Československu pro ně představovalo vytvoření příznivějších podmínek pro odzbrojovací jednání s vedením USA.

Zbývá snad jen dodat, že Československu a jeho armádě bylo v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách a plánech přisouzeno fakticky se obětovat ve jménu obrany socialismu, ve skutečnosti ale v zájmu imperiálních ambicí Moskvy. Proto se také řada čs. vojenských i politických činitelů a pracovníků vojenskovědecké fronty, zvláště pak VPA, snažila vypracovat a prosadit čs. vojenskou doktrínu, která by toto nebezpečí totálního zničení odstranila nebo alespoň silně omezila. A to byl pro Moskvu a velení její armády další důvod k tvrdé kritice polednového vývoje v Československu.

První koordinovanou akcí proti čs. reformnímu procesu a jeho vedení, při níž bylo použito masivního ideologického, mocenskopolitickému nátlaku, včetně poněkud zastřené hrozby vojenského zásahu, byla schůzka představitelů varšavské pětky s československou delegací v Drážďanech 23.3.1968.

Zástupce Československa – A. Dubčeka, O. Černíka, J. Lenárta, D. Koldera a V. Biřáka – kteří přijeli do Drážďan s představou, že se zde bude hovořit o ekonomických otázkách, čekali již při příchodu do jednacích místností první překvapení v podobě početné generality sovětské a německé armády. Vzápětí byli nuceni vyslechnout z úst Ulbrichta, Gomulky, Brežněva a Kosygina i poněkud umírněnějšího Kádára zdrcující kritiku na adresu reformního procesu. Podle nich reformní proces – svoboda projevu, kritika chyb a nedostatků režimu A. Novotného, odsouzení hrůzných skutečností padesátých let a volání po jejich nápravě, kritika mocenského pojetí vedoucí úlohy KSČ, volání po demokratizaci života čs. společnosti, výměna neschopných funkcionářů, zvláště pak rezignace A. Novotného na funkci prezidenta, příprava Akčního programu atd. – znamenal nástup pravicových antisocialistických a antisovětských sil, směřujících čs. vývoj ke kontrarevoluci a ke ztrátě vedoucí role KSČ v říze-

ní společnosti. V jejich vystoupeních zaznívala proto nejen obava z možného vytržení Československa z rámce varšavského spojenectví, ale vedle varování a nabídky pomoci k zastavení údajného kontrarevolučního procesu také nezastřené hrozby. „Buď bude v Praze pořádek, nebo musíme udělat rozhodná opatření!“ řekl mj. Ulbricht ve svém vystoupení. „Vážně vás varujeme, udělejte si pořádek“, řekl v závěru. Když se Černík příležitostně na oné místnosti, „kam i císař pán musel pěšky“ – zeptal Brežněva, co znamená přítomnost generality při jednání, dostalo se mu odpovědi, že „přítomnost těchto velitelů může znamenat i to, že když budete potřebovat pomoc v řešení vašich záležitostí, může být okamžitě poskytnuta“.

Jakkoliv však byli čs. účastníci obsahem a průběhem tohoto jednání zaskočení, dokázali – zvláště A. Dubček v improvizovaném vystoupení – kritikům zásadně oponovat a reformní proces obhajovat. A tak nakonec místo připravené rezoluce o politické situaci v Československu v duchu přednesené kritiky – po příslibu čs. delegace přijmout opatření na zamezení nepřátelské činnosti – bylo na závěr jednání přijato nic neříkající frázovité komuniké.

Obsah schůzky v Drážďanech byl před čs. veřejností utajen z obavy před vzrůstem antisovětských nálad, které by mohly zavdat další důvody ke kritice reformního procesu. S obsahem schůzky však nebyli seznámeni, z obavy před aktivizací konzervativců, ani členové předsednictva ÚV KSČ.

Po návratu z Drážďan pokračovalo Dubčekovo vedení bez jakéhokoliv zaváhání v nastoupeném reformním kurzu. Příprava dubnového pléna ÚV KSČ a jeho vlastní průběh (28.3., 1.-5.4.1968), tj. řada kádrových změn v nejvyšších stranických a státních funkcích včetně volby L. Svobody do funkce prezidenta místo odstoupivšího A. Novotného, přijetí „Rezoluce k současné politické situaci“ a především schválení Akčního programu, kterému předcházela rozsáh-

lá diskuse, jako programu demokratických reforem spolu s řadou dalších rozhodnutí a opatření, to všechno vytvořilo předpoklady pro zrychlení reformního procesu. Akční program jako základní dokument Pražského jara vychází především z důkladné kritické analýzy minulého období, z poznání příčin hluboké společenské krize, jejímž hlavním zdrojem bylo dogmatické, mocenskobyrokratické uplatňování stalinského pojetí socialismu a jeho metod řízení v podmínkách vyspělého Československa, a z poznání nutnosti jejich překonání jako otevřeného programu, je prosazení socialistické demokracie v řízení všech stránek života čs. společnosti a zajištění všech demokratických práv pro každého jednotlivého občana: Svobody projevu, shromažďování, spolčování, pobytu a pohybu, atd. Formálně si v tomto programu KSČ ponechává i nadále vedoucí roli ve společnosti, avšak její pojetí doznalo zásadní změny: „...neuskutečňuje svou vedoucí úlohu tím, že vládne nad společností, ale tím, že nejoddaněji slouží jejímu svobodnému socialistickému rozvoji... Cílem strany není stát se univerzálním „správcem“ společnosti... Nahrazování a zaměňování státních orgánů hospodářského řízení a společenských organizací stranickými orgány je nadále nutno zcela odstranit... Monopolizovat socialistickou státní moc nemůže ani jediná strana, ani koalice politických stran, musí k ní mít přístup všechny politické organizace lidu.“

A skutečně. Vláda vedená novým předsedou O. Černíkem se začala učit opravdu vládnout. Národní shromáždění, v čele s novým předsedou J. Smrkovským, začalo plnit svou původní funkci zákonodárného sboru a Ústřední výbor Národní fronty, do jehož vedení byl zvolen F. Kriegel, začal připravovat dokumenty k aktivitě všech jeho organizací a orgánů. A vedle Ústřední rehabilitační komise ÚV KSČ (tzv. Pillerovy) vznikala i řada rezortních komisí k nápravě křivd padesátých let. Atd., atd.

Pro radikální křídlo reformistů, kteří ignorovali mezinárodně-politické mantinely reformního procesu – ať již v důsledku neznalosti či arogantní přezíravosti – byl Akční program málo „revoluční“. Představitelé varšavské pětky v něm však viděli smrtelné nebezpečí pro socialismus v Československu, neboť pochopili, že tento program je popřením „jedině správného“ sovětského stalinského modelu, že se může stát přitažlivým příkladem pro národy jejich zemí a tudíž nebezpečím pro vlastní mocenské pozice. V neposlední řadě v nich vyvolával obavu, že jeho realizace by vedla k odchodu „buržoazního“ Československa z varšavského společenství a tím by byla narušena dosavadní mocenskopolitická a vojenskostrategická rovnováha v Evropě.

Od kritiky a hrozeb k přípravě vojenské intervence, cvičení „šumava“

„Myslím, že jedním z nejdůležitějších prvořadých úkolů, vyplývajících z událostí v Československu, je provedení manévrů na jeho území“.

—

W. GOMULKA NA SCHŮZCE VARŠAVSKÉ PĚTKY V MOSKVĚ 8. 5. 1968.

Vývoj situace v Československu, útěk gen. Šejny a opodstatněná obava z možného vyzrazení utajovaných skutečností, ohrožující bezpečnost Varšavského paktu, sebevražda náměstka ministra národní obrany gen. Janka, celkově rozkolísaná situace v čs. armádě, náhlá výměna základního velitelského kádru čs. armády (bez konzultace s Moskvou!), stejně jako rozsáhlá výměna kádru na nejvyšších stranických a státních postech, ale hlavně přijetí Akčního programu, vyvolaly v Moskvě prudkou reakci.

Akční program byl přijat plénem ÚV KSČ na samém počátku dubna, a již 7. dubna odesílá sovětský velvyslanec Červoněnko do Moskvy L. Brežněvovi alarmující tajnou zprávu o průběhu a výsledcích dubnového pléna. Mezitím už velký tým překladatelů v Moskvě překládá Akční program pro potřeby Brežněvova vedení. A 8. dubna – jak již víme – maršál Grečko vydává direktivu pro přípravu eventuální vojenské intervence. Ve dnech 9.–10. 4. se konalo zasedání ÚV KSSS, jehož hlavním obsahem byla situace v Československu. Ze stenografického záznamu Brežněvova projevu na plénu ÚV KSSS 17. 7., v němž mj. rekapituloval reakci sovětského vedení na situaci v Československu od ledna do varšavské schůzky 15. 7., je zřejmé, že politbyro ÚV KSSS přijalo po tomto dubnovém plénu řadu opatření, aby zabránilo „ohrožení socialistických vymožeností v Československu a jeho odtržení od socialistického společenství“.

Druhý den po skončení tohoto zasedání (11. 4.) poslal L. Brežněv A. Dubčekovi osobní dopis, v němž se stylizoval do role starostli-

vého otce, a vyjádřil vážné znepokojení nad vývojem v Československu: „Chci Ti otevřeně říci, že jak v mém vystoupení, tak i ve vystoupení dalších soudruhů byla věnována pozornost a bratrské znepokojení nad vývojem situace v Československu... Řeknu otevřeně, že mě znepokojuje situace v KSČ. Jestliže se každý den setkáš s dokumenty a fakty hrozná války, kterou proti nám vede třídní nepřítel v ohromných rozměrech prostřednictvím rozvědky, propagandy, diplomacie i jinak, neodbytně se vnucuje na mysl, že my komunisté musíme být bdělí a jednotní...“ V závěru dopise pak vyzývá, aby vedení KSČ projevilo jednotu „v boji s revizionistickými, protisocialistickými živly, kterým je třeba uzavřít cestu k ovlivňování vývoje událostí“. O několik dnů později, 16. 4., si Brežněv v telefonickém rozhovoru s Dubčekem zřejmě ověřoval ohlas svého dopisu a připomínal vyslovené požadavky.

Podle pařížského Le Monde z počátku května měl na tomto zasedání pronést náčelník HPS Sovětské armády gen. Jepišev úvahu, že pokud se „skupina věrných československých komunistů obrátí na Sovětský svaz a ostatní socialistické země se žádostí o pomoc při záchraně socialismu v Československu, Sovětská armáda je v takovém případě připravena splnit svoji internacionální povinnost“

V první polovině dubna 1968 se v hlášeních čs. diplomatů začaly objevovat již zaručené zprávy ze zemí varšavské pětky o úvahách na možnost ozbrojeného zásahu v Československu.

V denním tisku zemí varšavské pětky, zvláště v NDR, Polsku a Bulharsku se stále častěji objevovaly různé kritické články a varování na adresu reformního procesu v Československu, stejně jako v diplomatických zprávách z Moskvy. Sovětský velvyslanec v Polsku A.B.Aristov ve svém hlášení ze dne 17. 4. 1968 o rozhovoru s Gomulkou uvedl, že podle Gomulky „začal již proces přeměny socialistického Československa v buržoazní republiku“ a že tato situace

„vyžaduje náš okamžitý zásah, neboť nelze zůstat prostoduchým pozorovatelem, když se v Československu začínají uskutečňovat kontrarevoluční plány“.

Válečná mašinérie varšavské pětky, dirigovaná Moskvou, se opravdu dala do pohybu, aby byla kdykoliv připravena poskytnout „bratrskou pomoc“ Československu, „ohroženému kontrarevolucí“.

Součástí těchto příprav bylo i „turné“ velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála I.I. Jakubovského po NDR, Polsku a Bulharsku. Když přijel 19. 4. do Polska, W. Gomulka skutečně nezůstal jen prostoduchým pozorovatelem. V jednání, kterého se kromě něho a Jakubovského zúčastnil i předseda vlády PLR J. Cyrankiewicz, dále ministr obrany W. Jaruzelski a náčelník štábu, divizní gen. B. Hocha, Gomulka vyslovil souhlas s účastí polských štábů a jednotek na velitelsko-štábním cvičení na území Československa. Byl to faktický souhlas se zapojením polské armády do systému příprav na plánovanou ozbrojenou intervenci v Československu.

Do Československa přijel I.I. Jakubovskij 24. 4. 1968. Oficiálním důvodem návštěvy bylo seznámení s novým čs. státním vedením. V průběhu 24.-25. 4. však vedl závažná jednání jak s ministrem národní obrany gen. M. Dzúrem, tak i s představiteli čs. vedení: prezidentem L. Svobodou, předsedou vlády O. Černíkem, předsedou Národního shromáždění J. Smrkovským a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Dubčekem. Přijel však „také“ s návrhem (či spíše s požadavkem), aby hlavní velitelství Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy (fakticky sovětské velení) mohlo přímo disponovat dvěma československými divizemi. Gen. Dzúr a čs. představitelé shodně tento návrh – který byl v rozporu s protokoly i vlastní Varšavskou smlouvou – odmítli. Prosadili, že i nadále platí zásada, že „ozbrojené síly členských států, vyčleněné do Spojených ozbrojených sil,

zůstávají v přímém podřízení národních velení, která mají za úroveň jejich pohotovosti plnou odpovědnost“, a že „hlavní velitel musí vycházet ve své činnosti nejen z rozhodnutí Politického poradního výboru VS, ale v každém případě i ze souhlasu vlád nebo ministrů obrany příslušné členské země“.

Čs. představitelé vyslovili nesouhlas i s návrhem na účast čs. vojenských představitelů ve vysokých funkcích Spojeného velení zřejmě jako pro čs. armádu nerealistických a snad i jako kompenzaci za odmítnutí prvního návrhu. Gen. Dzúr odmítl i třetí návrh Jakubovského, totiž aby se frontové operační cvičení, plánované původně na září 1968, konalo – a to v širším rozsahu – již v květnu. Ve zprávě předsednictvu ÚV KSČ naopak navrhoval, aby se toto cvičení vzhledem k vnitropolitické situaci, situaci v armádě a kádrovým změnám ve velení v roce 1968 nekonalo a odložilo se na rok 1969. Usnesením předsednictva ÚV KSČ ze dne 30. 4. bylo však Dzúrovi uloženo „urychlit kádrovou a ostatní přípravu pro provedení frontového cvičení“. Termín jeho konání zatím ale stanoven nebyl.

V době návštěvy Jakubovského probíhala 25. schůze Národního shromáždění, která mj. jednala o programovém prohlášení vlády, předneseném O. Černíkem. Krátce poté se u O. Černíka ohlásil velvyslanec Červoněnko s tím, že byl požádán sovětskou vládou o objasnění koncepce čs. vládní politiky, protože vedení KSSS se domnívá, že se odchyluje od deklarovaných zásad. Černíkovo vysvětlení, že se čs. vláda samozřejmě hlásí ke všem závazkům plynoucím z Varšavské smlouvy a ze všech smluv se zeměmi východní Evropy, že však přitom vychází z československých podmínek, Červoněnka zřejmě neuspokojilo. Namítal, že „je to sice všechno hezky řečeno, ale že on vidí v programovém prohlášení odklon od společné politiky socialistických států a snahu postupně dělat samostatnou československou politiku bez ohledu na zájmy spojenců“. Ani dal-

ší Černíkovo vysvětlení, že každá vláda dělá samostatnou politiku a pouze věci společné projednává se spojenci a že vnitřní politika je výsostným právem každé země, Červoněnkovi ani moskevské vedení zřejmě neuspokojilo. Krátce po tomto rozhovoru se totiž Černíkovi ohlásil telefonicky A. Kosygin a v krátkém rozhovoru vyslovil požadavek razantnějšího vystupování na obhajobu společných zájmů. Na Černíkovu repliku, že to snad bylo dostatečně zdůrazněno ve vládním prohlášení, Kosygin řekl, že „sovětská strana není spokojena s vládním prohlášením, že vládní prohlášení je pokračováním našeho kurzu z ledna a že oni se domnívají, že vládní prohlášení mělo navázat na hodnoty, ve kterých jsme po léta žili“, (sic!)

Ve dnech, v nichž probíhala tato jednání, bylo z Moskvy doručeno čs. představitelům pozvání na oficiální návštěvu 4.–5. 5. Brežněv přitom vyslovil přání, aby v sestavě čs. delegace byl také D. Kolder. V pozdních odpoledních hodinách 4. 5. byla čs. delegace v sestavě Dubček, Černík, Smrkovský a Bilak uvítána vedoucí moskevskou trojkou – Brežněvem, Kosyginem a Podgorným za účasti dalších členů politbyra.

Vlastní jednání bylo zahájeno až příštího dne, 5. 5. Za sovětskou stranu se jednání zúčastnili Brežněv, Podgornij, Kosygin, Katušev a Rusakov. Od první chvíle bylo zřejmé, že se čs. delegace ocitla v podstatě ve stejné pozici jako v Drážďanech. Brežněv již v úvodním, zahajovacím projevu vyslovil znepokojení nad vývojem situace v Československu a požádal o vysvětlení, jak hodnotí tuto situaci čs. vedení, jak hodlá postupovat při jejím řešení a jakou pomoc by při tom mohla poskytnout KSSS.

Hlavní, několikahodinový výklad o tom, jak se stranické a státní vedení Československa snaží realizovat myšlenky Akčního programu, jaký je průběh reformního procesu s jeho klady i zápory, jaká je situace v národním hospodářství a o jiných otázkách, předne-

sl A. Dubček. Jeho řeč doplnil J. Smrkovský charakteristikou situace před lednem a po něm. Zdůvodnil nutnost rehabilitací, zabýval se ekonomickou situací, problémem federativního uspořádání republiky a nutností přijmout řadu právních norem pro život čs. společnosti. O. Černík se pak zabýval mezinárodními vztahy, podrobněji vložil ekonomickou situaci Československa a zdůvodnil žádost čs. vedení o půjčku na rozvoj čs. spotřebního průmyslu, s níž se obrátilo na sovětské vedení.

Vystoupení Dubčka, Smrkovského a Černíka se nesla v duchu obhajoby reformního procesu, i když řečníci přiznávali, že reformní proces je provázen řadou negativních jevů a vzrůstajícími projevy antisocialismu. Shodně však uváděli a dokazovali, že čs. stranické a státní vedení má podporu většiny lidu, situaci je schopno zvládnout a odmítá použití administrativně-mocenských prostředků. Jedině vystoupení V. Biřaka, který mluvil o vnitropolitické situaci, z tohoto pojetí značně vybočilo. Jeho kritika reformního procesu a hodnocení vlivu antisocialistických tendencí na tento proces – řečeno sportovní hantýrkou – doslova „nahrály na smeč“ Brežněvovi, připravenému k tvrdé kritice čs. vedení.

L.I. Brežněv se v první části svého rozsáhlého vystoupení zabýval nejdříve situací uvnitř KSSS, mezinárodněpolitickou situací, a neopomenul se pochlubit úspěchy sovětského národního hospodářství. Když mluvil o posledním, dubnovém (XXIII.) zasedání UV KSSS, přesvědčoval, že při hodnocení situace v CSSR bylo vedení KSSS velice zdrženlivé a informovalo plénium pouze v tom smyslu, že „zdravých procesů v ČSSR zneužívají různé živly, které se snaží snižovat úlohu strany, avšak vyjádřilo přesvědčení, že KSČ je dosti silná, aby se s danou situací vypořádala“. Ovšem vzápětí, co se zaštlítil prohlášením, že vychází z bratrských citů k československému lidu a ke KSČ, zahrnul v druhé části svého projevu hlavy čs. před-

stavitelů přívalem tvrdé kritiky. Tvrdil, že u nás „...dochází k organizovanému, plánovitému postupu proti straně, která je činěna odpovědnou za všechny nedostatky. V prostředcích masové komunikace jsou prosazovány a zasazovány údery jak straně, tak vztahům k socialistickým zemím. Různé akce, včetně postupů jiných stran, zakládání různých klubů atd. směřují knarušení pozic strany a jejího vedení...“ V dalším výkladu dospěl k závěru, že v Československu „nastala etapa boje o moc“ a že „v boji je třeba se chovat jako v boji“ a neopomenul připomenout zkušenosti z průběhu maďarských událostí v roce 1956. Mnohá vystoupení se prý dotýkají státních zájmů Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí.

Po Brežněvovi pokračovali v kritice Kosygin i Podgornyj: „... Jestliže Československo zakolísá a dojde k restauraci kapitalismu, přijdou na řadu i další socialistické země... proti straně vystupují všichni a strana nevystupuje proti nikomu... KSČ ztrácí autoritu a ne že ji získává... jsou demoralizovány orgány bezpečnosti...“

Členové čs. delegace se snažili na kritické výtky reagovat. Avšak pod soustředěnou palbou sovětských představitelů, kteří měli na stole stohy materiálů o situaci v Československu, jimiž dokumentovali každou konkrétní výtku, čs. delegace přiznala, že „i oni hodnotí situaci jako vážnou“. Že „...vážnost situace vyžaduje i odpovídající opatření, zejména směrem k tisku a masovým sdělovacím prostředkům, k posílení organizační práce strany od ÚV až po základní organizace... zaujetí jasných stanovisek k nejohroženějším politickým otázkám, bezodkladná opatření k upevnění armády, bezpečnosti a Lidových milicí...“

Když odlétala čs. delegace domů, vezla s sebou jen mlhavý příslib prostudování žádosti o půjčku. Na druhé straně sovětské vedení získalo souhlas s dřívějším konáním vojenského cvičení v Československu podle požadavků Jakubovského, i když přesný termín jeho

konání zatím nebyl určen. A ještě jedna skutečnost stojí za zaznamenání. Můžeme-li věřit vzpomínkám V. Bilaka, pak měl se Suslovem v průběhu jednání separátní rozhovor, v němž Suslov rozvíjel úvahy o tom, zda by bylo možné na ochranu západních hranic v Československu nasadit některé sovětské jednotky a část čs. jednotek použít v čs. národním hospodářství...

Sotva za československou delegací zapadly dveře jednací místnosti Kremlu, Brežněv, jeho politbyro a maršálové pokračovali ve sprádání mocenskopolitické sítě, do níž chtěli reformní proces v Československu uvěznit.

Na zasedání Vojenské rady 6. 5. 1968 byly – jak téhož dne informoval L. Brežněv své politbyro – „prodiskutovány otázky a posouzena praktická opatření k dané situaci. Prvním naším krokem bylo... poslat 20–25 našich maršálů a generálů v čele s maršálem Koněvem a Moskalenkem na oslavy vítězství... (tj. do Československa), posoudili jsme rovněž celou řadu jiných opatření...”

Jaká opatření měl Brežněv na mysli, se čtenář hned doví. Předtím ale zaznamenejme, že na tomto zasedání podal nejdříve informaci o průběhu jednání s československou delegací. Obvinil A. Dubčeka mj. z toho, že ve skutečnosti zbavil KSČ vedení, a dosavadní své rozpaky nad Akčním programem ukončil Brežněv jeho kategorickým odsouzením. Neboť podle něj je to program, který otevírá možnost obnovit v Československu kapitalismus. A jediný, kdo z členů čs. delegace v hodnocení obstál, byl V. Bilák, který se fakticky ztotožnil se sovětskou kritikou situace v Československu.

Po následující diskusi k Brežněvovým závěrům k československo-sovětskému jednání přišla na řadu i ohlášená opatření:

- Návrh Brežněva provést na území Československa vojenské cvičení jako formu nátlaku na Dubčekovo reformní vedení a sou-

časně jako formu „pomoci k aktivizaci tzv. „zdravého jádra“ ve vedení KSČ (tj. Kolder, Biřak, Indra, řvestka, Kapek a další).

Podle pozdější protokolární výpovědi V. Biřaka z dubna 1990, tenkrát před odjezdem řs. delegace z Moskvy, 5.5.1968, ji navštívila skupina sovětských představitelů – Brežněv, Kosygin, Podgornyj a Suslov. Přiřli s návrhem, aby řSSR dala souhlas s umístěním jedné sovětské divize na území řeskoslovenska k ochraně západních hranic, neboť oni, tj. řSSR, nemohou riskovat a řeskoslovensku nedovolí vystoupit z Varřavského paktu a ze socialistického tábora ani za cenu třetí světové války. Současně navrhovali, že řeskoslovensko může svou divizi, která bude nahrazena sovětskou, použít k výstavbě Prahy. Tento návrh byl řs. delegací vyslechnut, ale souhlas dán nebyl. Vraťme se však k jednání sovětského politbyra 6. května 1968.

- I tento Brežněvův návrh na vojenské cvičení v řeskoslovensku byl schválen. A protože na tomto cvičení počítali i s účastí vojsk varřavské pětky, ještě téhož dne, 6.5., moskevské vedení svolalo telefonicky na 8.5. do Moskvy tajnou schůzku představitelů varřavské pětky: řSSR, NDR, PLR, MLR a BLR.
- Týž den, snad ve stejné chvíli, kdy členové řs. delegace diskutovali na palubě letadla s V. Biřakem o jeho nekolegiálním a odstředivém vystoupení při moskevských rozhovorech, letěla z Moskvy do Varřavy sovětskému velvyslanci Aristovovi depeře s příkazem, aby navštívil Gomulku a sdělil mu následující rozhodnutí: „V důsledku vzniklé situace ÚV KřSSS a sovětská vláda považují za nezbytné uskutečnit cvičení jedné sovětské motostřelecké divize na území Polska, poblíž polsko-řeskoslovenských hranic v prostoru řsieszyn-Bialsko-Biala-Pszczyna (60 km jižně od Kato-

vic). Přesun divize uskutečnit v průběhu 7.-8.5. tak, aby hlavní síly divize dorazily do uvedeného prostoru v ranních hodinách 8.5...“

Odpověď na otázku, jakou situaci mělo moskevské vedení na mysli a proč měla být cvičící divize na místě svého určení poblíž čs. hranic právě 8.5., tj. ve dnech oslav zakončení druhé světové války, a jaký byl cíl tajné schůzky této pětky, se pokusíme nalézt na následujících stránkách.

Předtím však ještě zaznamenejme dvě skutečnosti. Informace o čs.-sovětském jednání se stala – kromě jiných otázek – předmětem jednání na předsednictvu ÚV KSČ 7. a 8. května. Vyvolala nejen značný ohlas, ale i výraznou diferenciaci ve vedení KSČ. Dosti zřetelně se přitom vyhranila konzervativní skupina Biřak, Kalder, Švestka, Indra a další. Druhou skutečností bylo, že podobně jako vedoucí představitelé Československa byl podroben tvrdé kritice i čs. ministr zahraničních věcí Jiří Hájek a celá koncepce čs. zahraniční politiky. Stalo se tak v průběhu oficiální návštěvy J. Hájka v Moskvě ve dnech 6.-7.5.1968. Gromyko ani Kosygin neakceptovali výklad J. Hájka, který dokazoval, že nová aktivní zahraniční politika Československa důsledně respektuje všechny spojenecké smlouvy, dohody a přijaté závazky v rámci Varšavského společenství.

Schůzka varšavské pětky v Moskvě byla zahájena 8.5.1968 v 15 hodin ve složení: Brežněv, Kosygin, Podgornyj, Gomulka, Ulbricht, Axen, Kádár, Erdélyi, Živkov. Každá delegace měla svého tlumočníka. Podle dřívější dohody, na niž se Brežněv při zahájení schůzky odvolával, bylo cílem schůzky projednání situace v Československu.

Účastníci jednání nejdříve vyslechli podrobnou informaci L.I. Brežněva o průběhu a výsledcích čs.-sovětského jednání a pak mě-